

הלכות פסח סימן תעא

ביאורים ומוספים

סימן תעא

בערב פסח אחר שפעה עשירית אסור לאכול פת

[משנ"ב ס"ק ג]

פְּשֵׁר (וְנִיגוּם וְכִיזִים) וכו', שְׂמֵקֶשֶׁל בְּמִירְפוֹת, אָסוּרָא.

1) וכשחל ערב פסח בשבת ורצה לאכול סעודה שלישית בשעה שחבר אסור לאכול פת, כתב לעיל (סי' תמד ס"ק ח) שמדן סעודה שלישית מוטב לקיים סעודה זו בבשר הדיים מאשר בפירות. והוסיף, שמימי יחר לאכל מעט ולא ימלא את כריסו, כדי שיאכל מצה לתאבן.

2) ותבטיל העשר ממיני קטניות (לנהוגים לאכול קטניות בפסח). כתב הכף החיים (סי' ח) שיתכן שיש להקל לאוכלו גם אחר השעה העשירית, כיון שאינו משיביע כמו תבטיל מחמשת המינים. ובענין אכילת קטניות בערב פסח אחר חצות היום, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' תנג ס"ק ז).

[משנ"ב ס"ק ה]

אִיִּסְטָנִים שְׂאֵפְלו אֹכֵל קֶעֶט וְכו'.

3) אמנם אם חל ערב פסח בשבת, כתב לעיל (סי' תע ס"ק יא) שגם לאיסטנים לא כדאי להחזיק לגמרי את סעודת השבת כדי שיהיה תאב לאכול בלילה, אלא יחר לאכול מעט בכדי לצאת ידי סעודת מצוה.

[משנ"ב ס"ק יו]

כִּיּוֹן שְׂאֵיִן יוֹצֵאִין בְּהָה זְבִי מִצָּה כְּלִילָה? וכו', דְּבִמְדִינֹת אֵלוֹ אֵין נוֹהֲגִין לְלוֹשׁ בְּמִירְפוֹת.

4) אמנם, בשעה"צ לעיל (סי' תמד ס"ק א) כתב שבביאור הגר"א צידד שלדעת הרמב"ם אסור לאכול מצה עשירה וכן מצה מבושלת בערב פסח אפילו קודם השעה העשירית, וכן כתב שמשמע בביאור הגר"א שם שדעתו נוטה לשיטה זו. וראה מה שכתבנו להלן (סי' כ).

5) ובטעם הדבר כתב במשגיב שם (סי' טו), שאנו התששים לדעת הסוברים שגם מי פירות לבדם מחמיצים, ואף ממהרים להחמיץ. ועוד, שהוששים שמא נתערבו מעט מים במי הפירות, שבאופן זה לכל הדעות מחמיצים הם.

[משנ"ב ס"ק יא]

כְּדִי שְׂתִיחָה הַכֹּר לְאֶכֶלְתָּהּ בְּעֶרְבֵה.

6) ובשיעור איסור אכילת מצה בערב הפסח, כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק א) שאפילו פחות מכוית אסור.

ואפילו מצה של חמץ שבזמנינו. כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' לו ד"ה העולה) שאסור לאכול בערב פסח. וכן צידד הגר"צ פנ"ק (מקראי קודש פסח ח"ב סי' כה), ומשום ששורש איסור אכילת מצה בערב פסח הוא כדי שיאכל מצת מצוה לתאבן. והרי טעמה של מצת חמץ שבזמנינו הוא כטעמה של מצת המצוה [וכפרט שיש מקומות שכל המצות שעושים בתחרי החורף הן משומרות לפסח, אפילו המצות הנקראות 'חמץ', אלא שאין כותבים על הקופסה שהן כשרות לפסח, ואף שאין אנו אוכלים אותן בפסח משום שהן בחזקת חמץ, מימי לענין ערב פסח שמן הדין אסור לאוכלו בו, כדאי יש להחמיר (נטעי גבריא) פסח ח"א פ"ב הע"ב]. ולענין אכילת מצת חמץ בימים הסמוכים לפסח [לנהוגים לא לאכול בהם מצות], ראה מה שכתבנו להלן (סי' יב).

ומצה שאפתה במפורש שלא לשם מצת מצוה, דעת הגר"ז אויערבך (ששי"ב פניו הע"ב) שאסור לאוכלה בערב פסח, שהרי מקפידים בהכנתה שלא תחמץ כדי לא להכשל באיסור חמץ, ואף שלא שמר עליה במפורש לשם מצת מצוה, מימי הרי לדעת הרבה פוסקים יוצא בה ידי חובה. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (שם ד"ה הגה' יש) שאין להקל בזה אפילו כשחל ערב פסח בשבת.

ואפילו במקומות שבלא זה אוכלים שם מצות כשרות האסורות באכילה בערב פסח וכגון במחנות הצבא ובמלונות, הורה הגר"ז

אויערבך (ארחות רבנו ח"ב עמ' יב) שמוטב שיאכלו מצות באיסור כמו כל השנים ולא יאכלו מצות אלו שנאפו שלא לשמה (גם כשהחל ערב פסח בשבת). כי במשך הזמן ישכחו את ההיתר של 'שלא לשמה' ויתירו בכל אופן לאכול מצות בערב פסח. וכן דעת הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו שם), והוסיף שאם יחלקו מצות אלה למלונות עבור ערב פסח, יש לחוש שהם יתנו מצות אלה לאוחרים גם לליל הסדר.

מאידך, הגר"ש אלישיב (ישא יוסף סי' צא) כתב שבמקומות שבהם אי אפשר להעמיד הדת על תילה בלא זה [כגון בבתי מלון וכדו], שבלא זה היו נותנים שם מצות], יש להקל במצות כאלו לאוכלן עד חצות היום, אך אין להקל בזה בשאר מקומות. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (שם) שבצנעא יש להקל בבתי חולים ומהות הצבא. ודוק. באופן שצריך להאכיל פת והוא כבחינת הרע במיעוטו [ומדן 'מאכלין אותו הקל הקל תחילה]. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ג תשובה ד) שבמקום דחוק גדול, כמו מחנות צבא, יתכן שאפשר להקל בזה.

ולגבי אכילת עוגה מקמח מצה או קניידלעך וכדו' בערב פסח לאחר חצות, ראה להלן (סי' כ) מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק יב]

הִינוּ מִצְמַחֲדֵּשְׁתָּהּ? וְיֵשׁ נוֹהֲגִים שְׂלֵא לְאָכֵל מִצָּה מִרְאֵשֶׁה־הַיָּשׁ? וכו', דְּבִקְלָל מִצָּה הִיא מְעַקֵּר הַדִּין.

7) ומשמע שבליל י"ד מותר לאכול מצה, וכן דעת הגר"ח מברסקי (ספר הזכרון 'אש תמיד' עמ' קצח, וכן בקובץ הוספת להגדת מבית לוי עמ' טז), והביא לכך ראיה מנוסח ההגדה 'שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה', שמשמע שגם בלילה זה מותר לאכול מצה. מאידך, בשו"ת רב פעלים (ח"ג אריח סי' כ), ובכן איש חי שנה א' פ' צו אות כו) כתב שאין להקל בזה, ומשום שכן דעת כמה פוסקים שגם בליל י"ד אסור לאכול מצה [כדי שאכילת המצה בליל הפסח תהיה חביבה עליו, ועוד שיש להמנע מאכילת מצה משעה שחלה עליו חובת ביעור חמץ, ושאו כבר נחשב כבועל ארוסתו בבית חמיו]. ודעת הגר"ש אלישיב (הגדה של פסח על פי פסקיו עמ' 18) שראוי יותר להחמיר בליל ערב פסח שלא לאכול מצה שראוי לצאת בה ידי חובה. (ובטעם האחרים, ראה מה שכתב בשו"ת אגרות משה (אריח ח"א סי' קנה ד"ה ויש גם)).

וחולה שמוכרח לאכול מצה [אף אם אין בכך משום פיקוח נפש], כתב בשו"ת דברי יציב (אריח ח"ב סי' קפה) שכיון שאוכל מחמת ההכרח אינו נחשב כבועל ארוסתו בבית חמיו.

8) ובטעם הדבר כתב בשו"ת אגרות משה (שם קנה ד"ה ולמה), שכיון שנהגו כרעות שאסור לאכול מצה עד קודם שאסור החמץ באכילה, היה מקום לאסור אכילת מצה כבר ל' יום קודם הפסח, משעה שמתחילים לדרוש בהלכות הפסח [כדעת חכמים (פסחים ו, א)], אלא שלא רצו להטריח כל כך על הציבור, ולכן על כל פנים הנהיגו שאין אוכלים מצה מראש חודש ניסן [כרעות רש"י"ג (שם)], ואמנם יש יחידים המחמירים לנהוג איסור במצה ל' יום קודם הפסח.

ומצות חמץ של כל השנה, דעת הגר"ש האונר (מבית לוי ח"ו עמ' כח) שנתר לאוכלן בימים שבהם נהגים להימנע מאכילת מצה. ולענין אכילת מצת חמץ כיום י"ד, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' יא).

ולגבי היילים בצבא שבימים הסמוכים לפסח אנו מספקים להם חמץ אלא מצות, הורה הגר"ז אויערבך (הליכות שלמה פסח פ"ח ארחות הלכה הע"ב 12) שאף שנהגו העולם שלא לאכול מצה מראש חודש ניסן, מימי היילים אינם צריכים להקפיד על כך בימים הסמוכים לחג. והוסיף, שנראה שאין זה כבוד גמור, ולכן יש לסמוך באופן זה על התרת נדרים של ערב ראש השנה. ולענין אכילת מצות בערב פסח במחנות הצבא, ראה לעיל (סי' יא) מה שהבאנו בה.

9) וכן אם לאחר הפסח נמצאת בביתו מצה בפולה ונפוחה, כתב לעיל (סי' תסא ס"ק לב) שאין להחמיר ולהחשיבה כחמץ שעבר עליו הפסח.

עט באור הפולה

הלכות פסח סימן תעא

תעא בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכל פת, וכו' ג' סעיפים :

א אסור (א) לאכל פת (ב) משעה (ג) עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצה לתאבון, באכל אוכל (ג) מעט פרות (ד) או (ז) ירקות, לאכל לא ימלא כרסו מהם (יאם הוא (ח) איסטיגניו שאפלו אוכל מעט מדיק לי באכילתו, הכל אסור) (רבינו ירום). [*] *וינין מעט לא ישתה (ו) משום דמסער סעיד, אכל אם רצה לשתות (ז) יין (א) הרבה שותה, מפני שקשהווא שותה הרבה (ח) גורר תאנות המאכל: ב (ט) ויקדם שעה עשירית מתר לאכל (י) מצה (ז) עשירה: הנה אכל מצה שיזאין בה בלילה (יא) אסורים לאכל (יב) כל (ס) יום ארבעה עשר (יז) פרק אלו עוברין בשם הרמב"ן והגיד פרק ח.

שערי תשובה

[*] וזן מעט כו'. עין טור וכו' ושי'. וזן כספר בן קשלים דף ד' ע"ד מהאזן ח"ע ז"ל לישב הטור דכיון דסופו לשמות תרי וכו' כפי מקמי הויל טובא, ע"ש :

לאמו מאשתו שניה, שא"צ אמו להתננות ועולה תעניתו בשביל שניהם, וכן אם יש לאביו צער ואמו מתענה בשביל עצמה לאותן הנהגות להתענות אם היא נקבה, עולה ג"כ בשביל בנה, ח"י :

(ה) עשירית. דהינו מיד אחר ט' שעות דהינו רביעית היום, כי בט' שעות והקצה הוא זמן תפלת מנחה קטנה, וקדיש ערכי פסחים האסור סמוך למנחה לא יאכל והינו סמוך למנחה קטנה. והר"ן כתב דיש להחמיר בזמן מנחה גדולה דהינו משש שעות ולמעלה וכו' כמקורו וכן פסק הרמ"א לקמן בסימן תרלט סי"ג בהג"ה, ע"ש. ונח"י: (ז) ירקות. וה"ה קשר ונגים נמי שרי. והתוספות פירושו דף כה כהבו דירק הי כגור גריר אכל מבשל משפיע פדכר קל, ט"א. ונח"י כתב דהתם קאי דרך קביעות אכילה דהינו שטלפתין בו פת, אכל תוך לבד מתר לאכל בין מי בין מבשל: (ז) הרבה. ולא ישתה כ"כ עד שיהא שבע פי ודאי מקלל תאנות המאכל, וההוש נעיד ע"ז, ט"ז: (ז) עשירה. ואם נלושה במיפרות עם מים ג"כ הרי מצה עשירה ואין יוצאין בה, ח"י ומ"א, ע"ש. ונ"ל סימן חסב סי"ק ג': (ח) יום י"ד. אכל בליל י"ד מתר, בין נפוח וח"י וא"ו. וקשכשה"כ כתב דרובים נהגין שלא לאכל מר"ח, ע"ש. וכתב המ"א דמצה כסולה ונפוחה אין לאכלו בע"פ כל היום דשפא מצה היא, ע"י סוף סימן תעא :

באר היטב

להקל, מ"א ונח"י. יהיה אם התענה פעם א' הרי כמו גר נפדאיתא בשקלים: קטן שהתחיל אכיו לשקל ע"י אינו פוסק, ע"ה. ונ"ל פשוט דאם אכיו מתענה בשביל בכור מאשה אחרת שמתה ויש לו עוד בן בכור

משנה ברורה

שאם יאכל ביום אינו תאב לאכל בלילה. ונראה דאם חל ערב פסח בשבת (יח) אין פדאי לרחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה, דק שנתהר לאכל מעט, לצאת ידי סעודת מצוה לבד :

א לאכל פת. הנו אפלו מצה עשירה, וקדלקמה בסעיף ב: (ב) משעה עשירית וכו'. הנו מתחלת שעה רביעית (ה) אחר תצות היום. (ג) ואפלו אם התחיל לאכל פוסק, בין שהתחיל באסור: (ג) מעט פרות. והוא הדין (ג) קשר ונגים (כיצים) וכהאי גוונא, אכל מתמשת המינים שמבשל במיפרות (ז) אסור, דסעידי: (ד) או ירקות. בין מי (ה) בין מבשל: (ה) איסטיגניו שאפלו אוכל מעט וכו'. וקמו לעיל בסימן תע סעיף ג. אלא שאיסטיגניו דהתם הוא אפלו אם יאכל בבקר לא יוכל לאכל בלילה לתאבון, (ו) וכן מדי איסטיגניו שאם אוכל משעה עשירית ואילך שוב לא יוכל לאכל בלילה לתאבון: (ו) משום דמסער סעיד. ומסתברא דבפחות מכוס או על-קל-

באר הלכה

* וזן מעט וכו'. בטור כתב דכיון מעט בין הרבה מתר, אלא שכתב יוסף הקשה עליו כמקרא דברכות דף לה, והכי סתם שלא נדבריו אלא כדעת החוסכות והמרדכי, וכן דעת הרמב"ם, וזן בבית-מאיר שכתב דמדוקמי הר"ף והרמב"ם וטרא"ש משמע דבירא להו קדעת הטור, וכן מקצתי למתני"ם חלאהו שכתב: ושתה שרי ואפלו טובא נמי, דכל-שכן דגריר ללבה ואכל מצה לתאבון, עד כאן לשונו, וכן לשמע מסתימת הרשב"ץ בספרו דכיו שמוצה וזה לשונו: ושתה תזון מושכת אכילה, וכדאמרין נכא הרי שמי חמרא, דגריר לכא, עד כאן לשונו. איברא, דבפירוש רבנו חננאל בפסחים מוכח שדעתו לאסור במעט, שיהי פסח וזה לשונו: וכן שמי חמרא טובא וכו', ע"ז שם, ומכאן דכיון כנה לטוגא דברכות ה"ל, וצריך עיון, וההלכות ר"י גיאאות, אחר שהביא הא דרב ששה שהתענה והיה דאכל ירקא והא דרבא דהרי שמי חמרא, מסיים עלה: הלך נלקט כל חר וחד כדעתה בין בשותה בין במצעה בין בשאר דברים, עד כאן לשונו, וכן מסתברא שפלו הלל לפי סעב אותו האדם, לפי מה שהוא מרגיש כנפשו דבר שגורר לבו לתאנות המאכל או להפך :

פנים מרב כוס לא סעידי ושרי: (ז) יין הרבה וכו'. ושתי כוסות של רביעית או רבן (ו) יש לחשב להרבה ושרי: (ח) גורר וכו'. ומפל מקום (ח) לא ישתה פל-כף עד שיהא שבע, פי ודאי וקלל תאנות המאכל, (ט) וגם יוכל להשתפר והפטל מצות הלילה: ב (ט) וקדם שעה עשירית וכו'. אכן (י) אם יודע שימשך סעודתו בחוף שעה עשירית, לא יתחיל לאכל אפלו קדם תשיעית: (י) מצה עשירה. הנו שגלושה במיפרות, והכי מתר לאכל בין שאין יוצאין בזה ידי מצה בלילה⁴, כמבאר בסימן תסב, וזן שם במשנה ברורה, דאפלו לש במום וערב בה קצת מיפרות, נמי (יא) אין יוצאין בה משום מצה (יב) כל שטעם מיפרות נרנש בה, ואס"פן לענן ערב-פסח מתר באכילה דהוי גס-פן מצה עשירה. וזן שם בסעיף ד בהג"ה, דבמדינות אלו אין נהגין ללוש במיפרות⁵: (יא) אסורים לאכל. מדכונן, כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב⁶ (רמב"ם): (יב) כל יום י"ד. הנו (יג) מעמוד השחר⁷, ויש נהגים שלא לאכל מצה מראש-חדש⁸, וכתבו האחרונים, דמצה נפתחה או כפולה, אף שמחמירין בה לחשבה כחמין, כמבאר בסימן תסא, מפל מקום אסור לאכלה מעמוד השחר ואילך, דבכלל מצה היא מעקר הדין⁹:

שער הציון

(יח) דאפלו אם לא יאכל אחר-כך לתאבון מצוה קעבד אלא שאינו מן המכתב: (ח) ודעת הר"ן שיש להחמיר מחצות היום ואילך, והעמיקו הרמ"א לקמן בהלכות פסח, וחייהו הפרי חדש והתנ"א לקמן בהלכות פסח: (ז) פרי-מגדים: (ג) מגן-אברתם ושי"א: (ז) קדעת הר"ף (וכהו שכתב הר"ף מבייר פתו וכו', ע"ז במאמר מרדכי) ותרומים ורשי ונשפ"ם, וכן השתיק העטור והמנ"ם חלאהו ותרשפ"ץ בספרו דכיו שמוצה דבתיי פרגימא הוא פרות, ולא תוכירו שום אחד מהם הי מינים. והרי חק"יעקב שכתב דרב פוסקים פסימים להרא"ש, צריכים עיון: (ה) חק"יעקב ופרי-מגדים, הלא כמגן-אברתם, וכן נהגו העולם לאכל בערב-פסח ספסורי-ארתה: (ו) סגור"א: (ו) אף דזה אין ברור (ע"ז כמגן-אברתם ונכר-שלום). מכל מקום אין להחמיר מאחר שנצט הטור להקל אף במעט. וזן בבאר הלכה: (ד) ט"ז ושי"א: (ט) פשוט. ומפל-שפן ביי"ו-שפן שלנו נבדאי צריך לזהר שלא לשתות הרבה שגבדאי לשפתה, וגם אין ברור עקר הדבר אי שפן ביי"ו-שפן טובא מגור גריר כמו ביי"ו: (י) מגן-אברתם ושי"א: (יא) מגן-אברתם ופרי חדש וחק"יעקב ושי"א, הלא כב"ה, וכן מוכח במאור ובקלמנות פרק ב ובמגדים חלאהו שם, וכן כתב הרשב"ץ בכיון שמוצה: (יב) חק"יעקב ומקור-משה והגר"ו וקמור-תיים בסימן תסב: (ג) חק"יעקב ושי"א:

